

Bron över historiens mörka vatten

Det är 200 år sedan Tilsitfreden slöts mellan Frankrike, Ryssland och Preussen. Jubileet har dessvärre passerat obemärkt. Sovjetsk – som staden Tilsit numera heter – slår en bro inte bara mellan historiska epoker utan även mellan sovjetisk och europeisk mentalitet.

HISTORIA I Europas outgrundliga myller av småorter som inte får plats på de stora kartorna har somliga liksom av misstag råkat halka in i världshistorien. De kan därför, litenheten till trots, väcka associationer.

Ryska Sovjetsk i Kaliningradområdet skulle kunna vara en sådan ort – om det inte vore för att Europa har glömt bort att den en gång lystrade till ett annat namn: Tilsit. Associationerna ifråga om Tilsit leder måhända till den i Tyskland ännu högt skattade Tilsiterosten, som uppfanns i denna nordöstliga stad, men framför allt tänker man nog ändå på den stora Tilsitfreden, som slöts här sommaren 1807 mellan Frankrike, Ryssland och Preussen, i Napoleonkrigens tidevarv.

Bakgrunden till fredsförhandlingarna i Tilsit var de ryska och preussiska nederlagen mot Napoleoni de blodiga slagena vid Austerlitz, Jena-Auerstedt, Eylau och Friedland.

AVTALEN SOM SLÖTS blev inte långlivade, men freden blev ändå betydelsefull eftersom den hann få stora följder. Preussens katastrofala förlust av närmare två tredjedelar av sitt territorium tycks ha skapat ett krismedvetande som blev början på de långtgående reformer vilka kom att lägga grunden för den moderna preussiska – och i förlängningen kejsartyska – staten.

För Sveriges del öppnade Tilsitfreden för Rysslands erövring av Finland, vilket ibland har fått finska historiker att peka på Tilsit som den egentliga startpunkten för Finlands väg mot självständighet. För Danmark ledde den fransk-ryska pakten till det engelska flottanfall i vilket Köpenhamn bombades sönder och samman hösten 1807, något som bokstavligen jämnade marken för den än idag så dominerande klassicismen i den köpenhamnska stadsbilden.

Polen var däremot en vinnare, genom att det nya hertigdömet Warszawa erkändes av

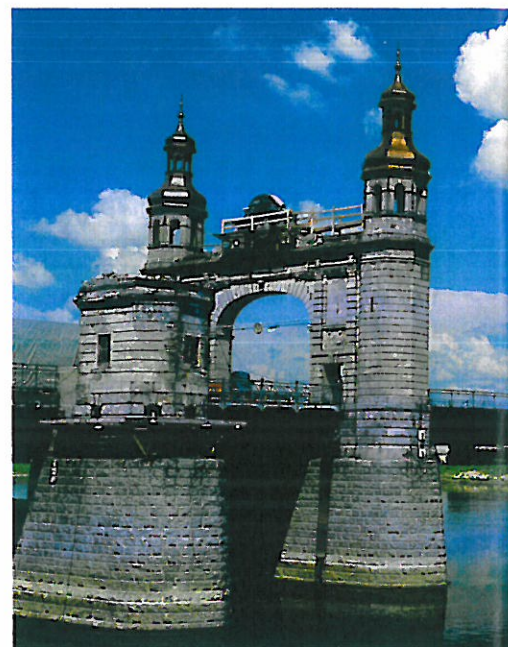
Ryssland, medan den största vinnaren förstås var Frankrike. I Paris finns det fortfarande en rue de Tilsitt, inte för inte belägen i närheten av Triumfbågen.

Med tanke på Tilsitfredens betydelse måste det nog anses förvånande att Europa knappast alls uppmärksammade dess 200-årsminne. I början av juli, nästan på dagen 200 år efter freden, figurerade Kaliningradområdet visserligen stort i den internationella nyhetsrapporteringen, men anledningen var inte minnet av Tilsit, utan något betydligt obehagligare: Kreml antydde då att Ryssland övervägde att placera robotvapen i den ryska Östersjöexklaven, vilket genast tolkades som ett ryskt svar på USA:s planer på ett högteknologiskt robotförsvar vid den närliggande polska kusten.

Det lät nästan som om en ny era av kapprustning höll på att ta sin början där på andra sidan Östersjön. Om Kaliningradområdet, med sina omskrivna miljöproblem, hiv-epidemier, knarksmuggling, historieförträngning och allmänt sorgsna postsocialism, var ökänt långt tidigare, så bidrog de nya spekulationerna knappast till att bättra på dess rykte.

NÄR "TILSITÄRET" NU HAR avslutats kan jag inte låta bli att tänka att det är synd att vare sig Ryssland eller Europa förmådde göra någonting mer konstruktivt av jubileet. Ty just själva staden Tilsit-Sovjetsk inbjuder på flera sätt till ett annorlunda och mer nyanserat perspektiv på Kaliningradområdet än vad som vanligtvis brukar komma till uttryck i den dystra nyhetsrapporteringen, där fokus ofta ligger på storstaden som gett exklaven dess namn.

Sovjetsk är mindre och mänskligare och ligger på behagligt avstånd från den regionala metropolen. Man når den efter ett par timmars färd genom det härligt böljande

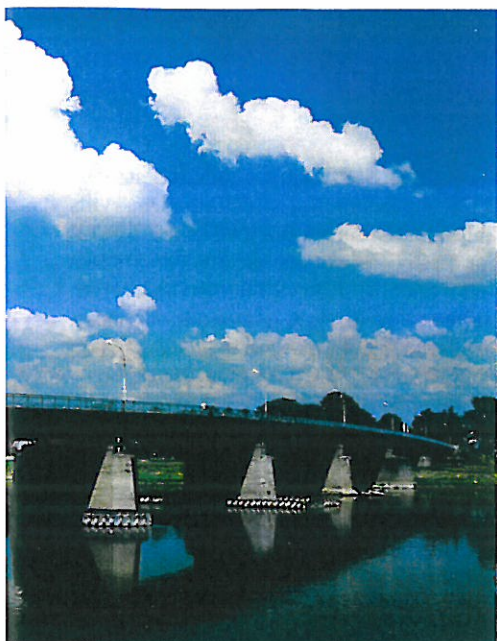

kulturlandskap som en gång var Ostpreussen.

Sitt anakronistiska, kommunisttids namn till trots är Sovjetsk, med sina 43 000 invånare, en stad som ger ett tämligen ideologiskt intryck. Den gamla tyska, "borgerlig-fascistisk-feodala" (som det hette på Sovjettiden) stadskärnan har i stort sett bevarats arkitektoniskt, med nygotik och jugend som nu också börjat fräschas upp. Det gamla tyska stadsnamnet Tilsit är vanligt förekommande i både tal och skrift, även på stadens officiella hemsida på internet – något som vore otänkbart i det större Kaliningrad. Och den halvkilometerlånga bron över floden Memel (Neman, Nemunas), som på den tyska tiden var känd som Königin-Luise-Brücke och som numera bildar gräns mot Litauen, bär numera åter den preussiska 1800-talsdrottningens namn: Most Korolevy Luizy. Dessutom har man återupptagit den gamla tyska traditionen att tillverka Tilsiterost. På det hela taget skapar detta en känsla av paradoxal historisk kontinuitet.

Själva läget invid den rysk-litauiska gränsfloden är en annan faktor som utmärker Sovjetsk. Bortom den ståtliga bron leder vägarna på någon timme till Klaipeda, Kaugas, Vilnius och Riga; Sovjetsk är en lockande port till Baltikum. Härifrån blickar man bokstavligen talat rakt in i EU, som tar vid redan på den motsatta stranden.

Männen som står och metar på Memels stränder brukar vinka till varandra över strömmen. I det nära Litauen lystrar Sovjetsk ännu till det gamla namnet "Tilze" och staden har spelat en avsevärd roll för Litauens kulturella och nationella utveckling. Litauiska kulturpersonligheter som nationalpoeten Kristijonas Donelaitis och den nationelle visionären Jonas Basanavicius levde och verkade i Tilsit, som var kulturellt och

☀ **Från bron över floden Memel ligger Vilnius och Riga någon timme bort.**

FOTO: AKG IMAGES/RAINER HACKENBERG

politiskt öppnare än det "egentliga" Litauen, särskilt under det sena 1800-talets ryska förföljelser av baltiska nationalister.

MEN ÄVEN I NUTIDEN har Tilsit-Sovjetsk haft åtskilligt att vinna på denna närhet till Det Andra. Inte bara ekonomiskt, genom gränshandeln, utan kanske framför allt just ifråga om den där avslappnade attityden till historia och främmande kultur som man inte undgår vid ett besök i dagens Sovjetsk. I samband med sommarens lokala firande av freden hade Tilsit-Sovjetsk bjudit in ett flertal jubileumsdelegationer från Tyskland, Polen och Litauen, och på gatorna kunde man vid något tillfälle se ryska och franska kejsare promenera omkring i tidstypiska dräkter. Det antyder något av normalisering i relationerna med det övriga Europa – om inte politiskt så i alla fall kulturellt och mentalt.

Med litet starkare politisk vilja hade man säkert kunnat göra mer för att i samband med 200-årsminnet av Tilsitfreden framhäva dessa ljusare sidor av kulturen i den ryska exklaven och dess umgänge med det omgivande EU-havet. Inte bara Sovjetsk, utan hela Kaliningradområdet hade haft allt att vinna på det. Varför tog man inte tillfället i akt att till exempel instifta någon form av europeiskt fredsinstitut i Sovjetsk?

1907 firades 100-årsminnet av Tilsitfreden med pompa och ståt genom invigningen av den ståtliga Königin-Luise-Brücke över Memel. Hundra år senare fick man se sig förge om efter något dylikt kraftfullt initiativ, vilket är synd just eftersom Kaliningradområdet i vår egen tid är mer beroende än någonsin av sina broar till omvärlden.

☀ **PER HÖGSELIUS**